

вой революції" / Е. Головаха, Н. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32-51.

7. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. Головаха, Н. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 10.

8. Головаха Е. И. Демократизация общества и развитие личности. От тоталитаризма к демократии / Е. И. Головаха, И. Э. Бекешкина, В. С. Небоженко. – К.: Наук. думка, 1992. – 126 с.

9. Головаха Е. И. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. – К.: ИСНАУ, 1996. – 143 с.

10. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В.П. Горбатенко: монографія. – К.: Видавн. центр "Академія", 1999. – 240 с.

11. Горшенин В. В. Переходное общество, экономика и право постсоветской России / В.В. Горшенин // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2009. – № 1. – С. 11-15.

12. Данилов А. Н. Переходное общество: проблемы системной трансформации / А. Н. Данилов. – Минск: Харвест, 1998. – 432 с.

13. Заславская Т. И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации: учеб. пособие / Т. И. Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с.

14. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. – Л.: Вид-во: "Червона Калина", 2002. – 276 с.

15. Куценко О.Д. Украина в трансформационных процессах: Quo vadis? / О.Д. Куценко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 18-32.

16. Поклонська О.Ю. Пострадянський розвиток держави та права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / О.Ю. Поклонська. – К., 2007. – 20 с.

17. Прокофьева О. В. Проблемы переходного государства (теоретический анализ): дисс. ... канд. юр. наук.: спец. 12.00.01 – "Теория и история права и государства; история правовых учений" / О. В. Прокофьева – Ульяновск. 2005. – 165 с.

18. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник.

– К.: Атіка. – 2001. – С. 50. (176 с).

19. Сорокин В. В. Общее учение о государстве и праве переходного периода: монографія / В. В. Сорокин. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2010. – 424 с.

20. Тимофеенко В. А. Фактор темпоральности в репрезентациях транзитивного общества / В. А. Тимофеенко. – Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук 09.00.11 – Социальная философия. – Ставрополь, 2014. – 181 с.

21. Украинское общество в европейском пространстве: моногр. / Е.И. Головаха, С.О. Макеев, А.П. Горбачик, О.Г. Злобина, Н.В. Костенко, О.Д. Куценко; Ин-т социол. НАН Украины, Харьк. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. – К.: Фолиант, 2007. – 273 с.

22. Шпатенко С. А. Основні напрямки взаємодії транзитивних соціумів: соціально-філософський аналіз (на прикладі України і Таджикистану): автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – "Соціальна філософія та філософія історії" / С. А. Шпатенко. – Х., 2008. – 19 с.

23. Шульга Н. Этапы становления политической элиты в Украине в годы независимости / Н. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24-37.

24. Якушик В. М. Государство переходного типа (вопросы теории) / В. М. Якушик. – К.: Лыбидь, 1991. – 199 с.

25. Gay P. State Transformation or Regime Shift? Addressing Some Confusions in the Theory and Sociology of the State / Paul du Gay, Alan Scott // Sociologica. – 2010. – № 2. – P. 1-23. – P. 1.

26. Poggi G. The state: its nature, development, and prospects / Gianfranco Poggi. – Cambridge, U.K. : Polity Press, 1990. – VII, 214 p.; Jessop R. The Future of the Capitalist State / Jessop, Bob. – Cambridge: Polity Press, 2002. – 330 p.

27. Kuzio T. Transition in Post - Communist States i: Triple or Quadruple / Taras Kuzio // Politics. – 2001. – Vol. 21 (3). – P. 174.

Матвеева Л. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави та права
ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.04.2015

УДК 342.72/.73

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

Форос Г. В.

У роботі досліджено особливості дотримання інформаційних прав і свобод людини і громадянина, розглянуто гарантії права на інформацію згідно з новою редакцією Закону України «Про інформацію», досліджено особливості співвідношення понять «безпека» та «право доступу до інформації».

Ключові слова: інформація, інформаційні права і свободи, гарантії права на інформацію, інформаційна безпека.

В работе исследованы особенности соблюдения информации прав и свобод человека и гражданина, рассмотрены гарантии права на информацию согласно с новой редакцией ЗУ «Про інформацію», исследовано особенности соотношения понятий «безопасность» и «право доступа к информации».

Ключевые слова: информация, информационные права и свободы, гарантии права на информацию, информационная безопасность.

In this scientific article are researched features of observance of informative rights and freedoms of man and citizen are reviewed guarantees of right to information in accordance with new revision of the Law of Ukraine «Of information», researched features correlation terms «safety» and «rights to access the information».

Keywords: information, informative rights and freedoms, guarantees of right to information, informative safety.

Інформація в наш час відіграє величезну роль у суспільному житті, оскільки всі відносини, починаючи

© Г.В. Форос, 2015

від економічних і політичних, закінчуючи особистими людськими, неможливі без постійного й безперервного обміну інформацією. З приводу інформації виникають юридичні конфлікти, вона стає з кожним днем все більшою цінністю, переважаючи над матеріальними речами, постійно стає все більш значущою та коштовною. З приводу інформації в будь-якому її прояві виникали й будуть виникати правовідносини, що мають бути врегульовані та захищені як на законодавчому рівні, так і на рівні їх охорони й забезпечення законності.

Проблеми утвердження пріоритету людини в економічній, політичній і духовній сферах у сучасний період розвитку українського суспільства значною мірою пов'язані з узгодженням державного управління та правовим регулюванням суспільних відносин в інформаційній сфері. Перехід будь-якої країни до інформаційного суспільства вимагає переосмислення, а в окремих випадках і розробки нових механізмів регулювання відносин, що виникають між громадянами, їх об'єднаннями та державою.

Питання інформації та особливостей дотримання інформаційних прав і свобод людини й громадянина, а також особливостей отримання права доступу до інформації певною мірою розглядалися філософами, теоретиками права, державознавцями, адміністративістами, економістами, соціологами, кібернетиками. Особливо слід підкреслити внесок у розробку цієї проблеми таких провідних учених, як В. Б. Авер'янов, І. В. Арістова, В. Г. Афанасьєв, О. М. Бандурка, І. Л. Бачило, М. С. Вертузаєв, В. М. Глушков, Р. А. Калюжний, А. П. Коренєв, Б. А. Кормич, В. Д. Малков, В. Г. Машликін, А. М. Омаров, В. Ф. Опришко, Г. І. Петров, Н. С. Полевой, В. В. Цветков та ін.

Назріла потреба в дослідженні правових основ отримання правового доступу до інформації та особливостей правового регулювання інформаційної сфери в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей дотримання інформаційних прав і свобод, визначення гарантій права на інформацію, а також установа співвідношення понять «інформаційна безпека» та «право на доступ до інформації».

Конституція України проголосила, що кожному громадянину гарантується право на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань, закріпила право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір [1, ст. 34], право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та до посадових і службових осіб [1, ст. 40], право кожного знати свої права і обов'язки [1, ст. 57].

Специфіка інформаційної безпеки людини базується, насамперед, на чітких і дієвих гарантіях прав і свобод людини і громадянина у сфері інформації [2, 177]. Інформаційна безпека є важливим фактором, що не лише визначає умови існування конкретної особистості, але й таким, що визначає багато в чому долю політичного устрою в державі. Це обумовлено тим, що права і свободи людини у сфері інформації є ключовими інститутами громадянського суспільства будь-якої сучасної демократичної держави. А отже, реалізація цих прав є одним із найважливіших механізмів захисту

прав людини. Інформаційні права і свободи належать до так званих прав «першого покоління» громадянських, політичних, які першочергово визначалися невід'ємною частиною людської гідності. Саме тому виникає логічно обґрунтована необхідність ефективного законодавчо закріпленого регулювання цих відносин і насамперед дотримання прав і свобод людини в цій сфері. Захистом інформаційних правовідносин займається держава через уповноважені на те органи, одними з яких є органи внутрішніх справ України. Органи внутрішніх справ мають широкий спектр повноважень щодо захисту інформаційних правовідносин та інтересів громадян у цій сфері. Законодавчо закріплені норми регулюють та забезпечують безпеку громадянина у виникаючих у його житті правовідносинах з приводу інформації.

Розуміючи всю важливість цієї частини суспільних відносин у сфері інформації, світова спільнота ще в середині минулого століття запровадила правові механізми, що забезпечували права і свободи людини в інформаційних правовідносинах. Саме з цих прав і свобод і бере початок юридичне обґрунтування цих правовідносин, що згодом сформуються в законодавчі норми, які стануть основою інформаційного права як галузі права.

Необхідно зазначити, що інформаційні права і свободи вперше були зазначені в Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року. Норми цього документу знайшли яскраве відображення в законодавстві України, у Конституції нашої держави та інших нормативно-правових актах. Це такі права й свободи, без забезпечення яких неможливо уявити собі будь-яку цивілізовану країну в наш час. Наприклад, закон будь-якої країни захищає право своїх громадян на таємницю листування та телефонних переговорів, на невтручання в його особисте й сімейне життя, на одержання інформації від органів місцевого самоврядування та влади тощо [3, 222]. Ці принципи реалізовано в нормах кримінального та кримінально-процесуального законодавств, де яскраво відображені положення, які забезпечують дотримання прав і свобод людини й громадянина в інформаційній сфері. Це й забезпечення свободи світогляду й релігії, що є індикатором демократичності держави, лояльності і терпимості до поглядів своїх громадян з боку держави. До списку основних прав і свобод не можна не віднести й право на освіту, як основне інформаційне право будь-якої людини у світі. Інформація є тією категорією, без якої й функціонування правоохоронної системи було б неможливим, адже тільки надійно захищений і законодавчо забезпечений процес обміну інформацією дає змогу ОВС ефективно виконувати свою роботу.

Також рисою демократичності можна вважати заборону цензури, а саме обмежувальних заходів щодо здійснення свободи слова в засобах масової інформації. Держава гарантує духовну й творчу свободу громадян, що не обмежена державною обов'язковою ідеологією. Політичним партіям і рухам, громадським організаціям і всім без виключення громадянам забезпечується право на доступ до засобів масової інформації та пропаганди будь-якого рівня.

Аналізуючи це питання під кутом євроінтеграційного вектору розвитку України, необхідно зазначити, що основним документом Європейського Союзу, що закріплює права й свободи громадян у сфері інформації, є Хартія основних прав Європейського союзу від 7 грудня 2000 року. Аналіз цього документа дозволяє

нам констатувати наявність цілого ряду положень, що дублюють або фактично повторюють норми, закріплені в чинному законодавстві України.

Наприклад, цей документ закріплює право людини на фізичну недоторканність та недоторканність психіки - це положення відображене в нормах чинного законодавства України, згідно з якими кожному гарантується право на свободу слова і думки. Також дублюється вказане положення про недоторканність приватного та сімейного життя й повагу до нього, на охорону інформації особистого характеру. Згідно з цими нормами також зазначене право на охорону інтелектуальної власності, на доступ до документів, що безпосередньо стосуються особистості, забезпечення конфіденційності та професійної таємниці. Обмеження цих прав може бути здійснене лише у випадку необхідності захисту державою національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку, необхідні заходи для цього здійснюються саме військовими підрозділами й правоохоронними органами, такими як органи внутрішніх справ України.

Зупинимось детальніше на питанні забезпечення людини на особисту таємницю. Так, повага до особистого життя громадянина є одним з важливих аспектів індивідуальної свободи. Це право визначає надану людині та гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, запобігати розголошенню відомостей особистого, інтимного характеру. Приватне життя визначається самою людиною, індивідом, і передбачається, що приватне життя не може контролюватися або зазнавати будь-якого іншого зовнішнього втручання. На цій підставі теорія права відокремлює такий вид конфіденційної інформації, як особиста таємниця. Законодавство не може втручатись у сферу приватного життя, воно призначене захищати таке життя від будь-якого незаконного втручання.

Особисті права характеризуються: невідчужуваністю, відсутністю економічного змісту, абсолютним характером. Причина спеціального відокремлення поняття «персональні дані» із загальної маси різноманітних даних пов'язана з тим, що вони є одним із найбільш важливих, делікатних і вразливих атрибутів недоторканності приватного життя людини [4, 11; 5, 54]. Право на недоторканність приватного та сімейного життя належить до основних особистих (громадянських) прав людини і громадянина, займає центральне місце серед конституційних норм, які захищають права та свободи людини й громадянина.

В Україні захист конфіденційної інформації про особу захищено конституційними нормами. «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [1].

Подальший розвиток конституційна норма отримала в Законі України «Про інформацію», де забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. Крім того, кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї, а сама інформація про особу охороняється Законом, тобто її використання можливо тільки на законних підставах і в межах, законом обумовлених.

Закон гарантує неприпустимість збору, зберігання, використання та розповсюдження інформації про приватне життя, а також інформації, що порушує

особисту та сімейну таємницю, таємність листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень фізичної особи без її згоди. Закон передбачає, що підставою порушення права людини може бути лише мотивоване рішення суду.

Отже, демократична цивілізована держава тільки у виключних випадках, на підставі Закону та спеціального судового рішення, може порушити недоторканність приватного життя людини, ознайомитись з його переговорами або з іншими повідомленнями.

Зрозуміло, що вимушена необхідність збору відомостей про приватне життя громадянина може виникнути тільки за умови боротьби зі злочинністю чи для охорони здоров'я та безпеки інших громадян.

Вимоги про дотримання конфіденційності особистої інформації висуваються до фізичних та юридичних осіб, які відповідно до своїх повноважень мають інформацію про громадян. За правилом, такі особи при отриманні та використанні інформації несуть відповідальність за порушення режиму захисту, відповідно до законодавства. Особисті, приватні таємниці, що довіряються представникам ряду професій для захисту прав і законних інтересів громадян, уже слід розглядати як професійну таємницю.

До таких таємниць відносять, наприклад, медичну, адвокатську таємницю, таємницю досудового слідства, нотаріальних дій, таємницю сповіді. Суб'єкти, що за спеціальними дозволами отримують відомості про особу у вигляді професійної таємниці, несуть юридичну відповідальність за її розголошення.

Гарантії права на інформацію, передбачені Законом України «Про інформацію» [6, ст. 6], а саме право на інформацію забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного й громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; установленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Але, як свідчить практика, вони загалом не діють, насамперед, тому, що провідна таких гарантій - створення механізму здійснення права на інформацію - перебуває лише на стадії первісного становлення. Чинним законодавством передбачено, що порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України, але на практиці відповідальність за порушення законодавства про інформацію майже відсутня.

Слід зауважити, що само суспільство може бути не тільки середовищем існування прав і свобод людини та громадянина, а й, завдяки своїм потенційним можливостям, може бути гарантом прав і свобод людини та громадянина.

Ми вже звикли до того, що держава є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин і несе відповідальність за власні дії чи бездіяльність. Але питання про відповідальність держави за порушення конституційних прав громадян, також інформаційних, не вирішено.

Від імені держави діють органи державної влади в межах їхньої компетенції, установлені законом. Порушення норм права державою одночасно призводить до порушення їх органами державної влади. Потрібно визнати, що не кожне порушення органами державної влади прав громадян повинно відносити на рахунок усієї держави. Якщо таке порушення є поодиноким і суперечить загальній політиці держави, воно повинно визнаватись як порушення закону з боку державного органа, а не держави загалом.

Дуже цікавим є питання про інформацію, що спрямована проти національної безпеки. Національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Інформаційна свобода кожної людини обмежується свободою та безпекою інших осіб, суспільства загалом. Дії громадян, іноземців, юридичних осіб, держав не повинні становити внутрішню чи зовнішню загрозу інтересам громадян, суспільства, української держави. Згідно з діючим законодавством національна безпека передбачає політичну, економічну, інформаційну та іншу безпеку країни від зовнішніх та внутрішніх загрозливих факторів.

Безпека має дві різнопланові моделі. По-перше, забезпечити безпеку від зовнішніх і внутрішніх загроз. Інформаційна безпека передбачає політичні, економічні, матеріальні, організаційно-технічні та інші гарантії захисту інформаційних інтересів людини, суспільства, держави. Це вимагає наявності як технічних систем захисту, так і системи правових гарантій цього захисту. По-друге, обов'язок не завдавати загрози громадянам інших країн, іншим спільнотам чи державам. Держава визнає неможливість і забороняє правовими засобами фізичним чи юридичним особам втручання в безпеку інших громадян, спільнот чи держав.

Зміст національної безпеки України є не тільки захист держави та її політичних інститутів, а й прав, свобод людини, матеріальних і духовних цінностей суспільства. Тому існування України як суверенної і стабільної в усіх відношеннях держави, її самозбереження, прогресивний розвиток і безпека неможливі без розробки й упровадження цілеспрямованої системної політики захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У статті 37 Конституції України прямо встановлена заборона політичним силам проводити діяльність, також інформаційну, що спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету й територіальної цілісності держави, підризу її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ін. Також Основний Закон України наголошує про обмеження прав людини на свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань в інтересах національної безпеки [1, ст. 4].

Наукова теоретична розробка національної інформаційної безпеки досліджується досить активно, але ні в науці, ні в практичній діяльності не існує єдиних підходів до формування інформаційного законодавства у сфері національної безпеки.

На сьогодні норми конституційних інформаційних відносин у сфері дифузійної інформації проти національної безпеки вирішують норми кримінального права. Більше 20 приписів кримінального кодексу забезпечують регулювання інформаційних відносин

у сфері інформаційної національної безпеки України. Серед них можна визначити I розділ Особливої частини – «Злочини проти національної безпеки України», а також злочини проти політичних прав громадян – ст. 158-160 Кримінального Кодексу України.

Підсумовуючи, варто зазначити, що захист інформаційних прав і свобод громадян є основним напрямом діяльності будь-якої європейської демократичної держави. А отже, Україна, як держава європейська, яка прагне до вступу до євро спільноти, та учасник Угоди про асоціацію з ЄС має розглядатися як законодавчо готова до здійснення політики у сфері захисту інформаційних прав і свобод, адже вже багато років керується в межах суспільно-політичної діяльності європейськими принципами, якісно імplementованими в чинне законодавство. Важливу роль у цьому процесі відіграє й міліція, що безпосередньо через свою діяльність повинна й зобов'язана захищати законні права та свободи громадян у цій сфері, виступаючи своєрідним гарантом безпеки громадян у сфері інформаційних праводносин, адже вітчизняне законодавство містить усі необхідні для цього кодифіковані нормативно-правові акти. Тому, без сумнівів, Україна в питаннях забезпечення інформаційних прав і свобод може вважатися законодавчо забезпеченою європейською демократичною державою, готовою до вступу в європейську спільноту та необхідної взаємодії на всіх рівнях з європейським простором.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 30.08.2011 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана
2. Цимбалюк В.С. Основи інформаційного права України [Текст]: Навч. посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін. [за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника]. – К.: Знання, 2004. – 274 с.
3. Копылов В.А. Информационное право [Текст]: Учебник / В.А. Копылов. – М.: Юристъ, 2002. – 512 с.
4. Інформаційне право та права інформації у сфері захисту персональних даних : монографія / [В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк, М. Швець] ; за ред. М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПРн України, 2005. – 334 с.
5. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації : організаційно-правові питання теорії і практики : монографія / [Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, В. Я. Швець, М. В. Гуцалюк та ін.]. – К. : Академія державної податкової служби, 2002. – 296 с.
6. Про інформацію [Електронний ресурс]: закон України від 02.10.1992 № 2658-ХІІ із змін., внес. згідно із законами України : за станом на 13.01.2011 року № 2938-VI. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> - Назва з екрана.

*Форос Г.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інформаційно-технічного
забезпечення та спеціальної техніки
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 22.04.2015
**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**